ڕێزداری له ئاستەكانی زماندا شێوەزاری بادینی به نموونه

(PP 86 - 96)

م. ی. ذكری نزار محمد شریف   د. عاطف عبدالله فرهادی
كۆلێژی زمان /بەشی كوردی-زانكۆی سەلاحەددین

مـێژووی وەرگـــرتن: 2016/01/03
مێژووی پەسندكردن: 2016/03/29

پوختە

ئەم لێكـۆڵینەوەیە بە ناونیشـانی (ڕێـزداری لـە ئاسـتەكانی زمانـدا – شـێوەزاری بـادینی بـە نموونـە)یە، هەوڵـدانێكە بـۆ خسـتنەڕووی ڕێـزداری و ستراتیژیەتی بەشێوەیەكی گشتی. ڕێزداری وەک دیاردەیەكی زمانی سنووری بەكارهێنـانی وشـەكانی ڕێـزداری دەبەزێنێـت كە بـۆ ڕێزگـرتن بەكـاردەهێنرین بەرەو بەكارهێنانی ڕێگا و ئامرازی جیاواز هەنگاو دەنێت بۆ بەدەستهێنانی پەیوەندی كۆمەلایەتی سەركەوتوو.

لێكۆڵینەوەكە لە پوختەو پێشەكی و دووبەش پێكهاتووە:

بەشی یەكەم:بە ناونیشانی پێناسە و ستراتیژیەتی ڕێزدارییە، كە بە شێوەیەكی گشتی پێناسە و

چەندستراتیژیەتێكی ڕێزداری خراونەتە ڕوو لەوانە: (پەیامی ڕاستەوخۆ، ڕێزنواندنی ئەرێنی، ڕێزنواندنی نەرێنی، پەیامی ناڕاستەوخۆ)

بەشی دووەم: بە ناونیشانی ڕێزداری لە ئاستەكانی زماندایە، كە باسی ڕێزداری لە ئاستی دەنگسازی و وشەسازی و ڕستەسازی و واتاسازی كراوە.

لەكۆتایشدا ئەنجام و سەرچاوەكان و كورتەی لیكۆڵینەوەكە بەزمانی عەرەبی وئینگلیزی خراونەتەڕوو.

پێشەكی

ناونیشانی لێكۆڵینەوەكە

ڕێزداری لە ئاستەكانی زماندا –شێوەزاری بادینی بە نموونە- ناونیشانی ئەم لێكۆڵینەوەیە،كە باس لە ڕێزداری و ستراتیژیەتی و شیكردنەوەی ڕێزداری بە پێی ئاستەكان دەكات وتیشك دەخاتـە سـەر لایـەنێكی گرنگـی زمـانی كوردی،چونكـە ڕێـزداری وەك بابەتێك و لێكۆلینەوەیێكی سەربەخۆ لەم شێوەزارە باسی لێوە نەكراوە، بۆیە گرنگی بابەتەكە ئـەوە دەخوازێـت بەشـێوەیێكی زانستی لێی بكۆڵرێتەوە.

سنووری لێكۆڵینەوەكە:

سنووری لێكۆڵینەوەكە لەچوارچێوەی شێوەزاری بادینی زمانی كوردی دایە و نموونە و كەرەستەكانیش لەزمانی ڕۆژانـە و چیـرۆك و دەقە نووسراوەكانی ئەم شێوەزارەی زمانی كوردیدان.

ڕێبازی لێكۆڵینەوەكە:

ڕێبازی لێكۆڵینەوەكە وەسفی شیكارییە.

ناوەرۆكی لێكۆڵینەوەكە:

لێكۆڵینەوەكە لە پوختەو پێشەكی و دووبەش پێكهاتووە:

بەشی یەكەم:بە ناونیشانی پێناسە و ستراتیژیەتی ڕێزدارییە، كە بە شێوەیەكی گشتی پێناسە و

چەندسـتراتیژیەتێكی ڕێـزداری خراونەتـە ڕوو لەوانـە: (پـەیامی ڕاسـتەوخۆ، ڕێزنوانـدنی ئـەرێنی، ڕێزنوانـدنی نـەرێنی، پـەیامی ناڕاستەوخۆ)

بەشی دووەم: بە ناونیشانی ڕێزداری لە ئاستەكانی زماندایە، كە باسی ڕێزداری لـە ئاسـتی دەنگسـازی و وشەسـازی و ڕستەسـازی و واتاسازی كراوە.

لەكۆتایشدا ئەنجام و سەرچاوەكان و كورتەی لیكۆڵینەوەكە بەزمانی عەرەبی وئینگلیزی خراونەتەڕوو

1.پێناسە و ستراتیژیەتی ڕێزداری

- پێناسەی ڕێزداری

مرۆڤ بەگشتی لەژیانی ڕۆژانەی خۆیدا هەوڵدەدات بەشێوازێكی بەڕێز و پڕ لەحورمـەت، لەگـەڵ كەسـانی دەوروبـەری خـۆی مامەڵە بكات، تاوەكو پەیوەندییەكی گونجاو لەگەڵ بەرامبەرەكەی دروست بكات. لەڕێگەی پەیڕەوكردنی ڕەفتاری بەڕێزانـە، زارەكـی

بێت،یان نازارەکی وێنەیەکی شیاوی خودی خۆی بەکەسانی دیکە نیشانبدات و کەش وهەوایەکی پڕ لەئارامی و نەرم و نیانی بخوڵقێنێ و مەبەست و پەیامی خۆی بگەیێنێت. بۆیە کە باس لەدیاردەی ڕێزداری دەکەین لەزماندا، ئەوە ڕاستەوخۆ بیرمان بۆ ئەو وشە و دەستەواژانە دەچێت ، کە وتە و ڕەفتاری بەڕێز و پەسەند لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا دەنوێنن، هەروەها لە چۆنیەتی بەکارهێنانیان بەشێوەیەکی دروست بۆ بە دەستهێنانی گفتوگۆیەکی لەبار.

((وشەی ڕێزداری بەرامبەر بە وشەی (Politeness)ی ئینگلیزی دێت ، کە ئەویش لە وشەی (Polire)ی لاتینییەوە وەرگیراوە ، کە لەفەرهەنگی ئیکسفۆردی ئینگلیزیدا بە واتای (بە بریقە دەکات) دێت ، لەبنەڕەتدا بە واتای بە بریقەدارکراو، یان ڕەوشتی ڕێکوپێك هاتووە))(Hurmiz 2002:14,). (پیتەر فرانس-Peter France) دەڵێت:" ڕێزداری فێربوونی ڕەفتاری ڕاست و دروستە لەگەڵ بەرامبەر لەگروپێکی کۆمەڵێیەتیدا" واتە ڕێزداری پێویستییەکی کۆمەڵایەتییە، هاندەرێکی باشە بۆ زاڵبوون بەسەر گرفت و ڕووبەڕووبوونەوەکاندا، یاخود بارێکە، کە دەبێت لەهەموو گفتوگۆیەکدا چاوەڕێ بکرێت و لە ئارادابێت بۆ دروستکردنی پەیوەندییەکی بێ گرفت بە هۆکارێکی کاریگەر دادەنرێت (ئارام عبدالواحد،2013 :36). هەروەها دەڵێت:"ڕێزداری بریتییە لە ڕەچاوکردن وگرینگیدان بە بەرامبەر و هەبوونی ئارەزووی ئەوەی کە بەرامبەر دڵخۆش بکات، نەك بە پێچەوانەوە تووشی شۆکی بکات"33: Watts, 2003)). واتە ڕێزداری جگە لەوەی ڕێگەیەکە بۆ جوان نیشاندانی خود، هەوڵێکیشە بۆ ڕاگرتنی هەستی بەرامبەر و ئاسودەکردنی.

(لیچ) دەڵێت:" ڕۆڵی ڕێزداری لە هەر کارلێکردن و پەیوەندیکدا بۆ بەردەوامبوونی هاوسەنگی هێزی کۆمەڵێیەتی و بەردەوامبوونی پەیوەندیە هاوڕێیەتییەکانە". (ئیسکاندلأ ڤیدلأ) پێی وایە، ڕێزداری پێویستە بۆ دوورکەوتنەوە لەدەرئەنجامی نەویستراوی بێ ڕێز Hurmiz, 2009:15)).)بە بڕوای (یۆڵ) ڕێزداری واتایەکی دیاریکراوی هەیە، مەبەست لێی هەڵسوکەوتێکی کۆمەڵێیەتی پڕ لەڕێزە لە چوارچێوەی کەلتوورێکدا. دەشڵێت:"نیشاندانی ڕێز لەپەیوەندییەکی کۆمەڵێیەتیدا، واتە دەربڕینی میهرەبانی و دڵسۆزیە بۆ کەسی بەرامبەر"(Yule ،1996:60).

(براون و لیڤنسن) لە کتێبەکەیاندا بەناوی (ڕێزداری: بەجیهانیبوونی لەبەکارهێنانی زمان)دا ویستوویانە هەموو ئەوڕێگەیانە بخەنەڕوو، کە ڕێزداری لەزماندا دەنوێنن، دەڵێن:" ڕێزداری ستراتیژێکی کارا و دروستە، کە لە بارێکی دیاریکراودا بۆ دوورکەوتنەوە لە ململانێ و ڕەفتاری ناپەسەند بەکاردێت "(Brown and Levinson, 1987:240). واتە ڕێزداری شێوازێکی تایبەتی بەکارهێنانی زمانە، کە تیشك دەخاتە سەر نەرم و نیانی لەپەیوەندیکردندا، هەوڵدانە بۆ پێکانی ئامانجەکان و بەرگریکردن لەخود لەکاتی تێکەڵبوون لە ناو کۆمەڵگەدا، نیشاندانی هەستی دۆستانەیە بە بەرامبەر. لەبەر ئەوەی ئەو پەیوەندییەی لە نێوان تاکەکاندا هەیە، کار دەکاتە سەر وتەو ڕەفتارەکانیان و سەر ئەو شێوازەی ناو گفتوگۆیەکان، کە لەنێوانیاندا پەیڕەودەکرێ ، بۆیە هەندێك لە پێناسەکان، کە بۆ چەمکی ڕێزداری زمانی کراوە بەرەو ئەوە دەچن، کە ڕێزداری زمانی سوود بە چ مەبەستێك دەگەینێ لە کارلێکردن و ئاڵوگۆڕکردنی بیروڕاو و زانیارییەکان لەکاتی پەیوەندیکردندا،(براون و لیڤنسن) بەکارهێنانی و دەستنیشانکردنی یەکە زمانییەکان و پەیوەندییە کۆمەڵێیەتییەکان بەیەکەوە دەبەستنەوە و بەڕای ئەوان ڕێزداری زمانی ئاماژە بەو ستراتیژە زمانییانە دەکات، کەئاخێوەر بۆ دەربڕینی مەبەستی گفتوگۆکردنەکە و ڕەچاوکردنی هەست و روخساری گوێگر بەکاریدەهێنێت.

بەهەمان شێوەی (براون و لیڤنسن) (کاسپر) ڕەچاوی دژایەتی و مەترسی بۆ ماوەیی لە گفتوگۆ و پەیوەندییەکاندا دەکات ، بەجۆرێك باسی ڕێزداری زمانی دەکات، بە کۆمەڵێك ستراتیژی ئارەزوومەندانە دادەنێت ، کە ئاخێوەر بەئاسانی بۆ مەبەستی کەمکردنەوەی مەترسی و شەڕانگێزی بەکاریدێنێت ، بەلایەنی کەمر دەبنە هۆکارێك بۆ پارێزگاریکردن لەهاوسەنگی و لەگەڵ یەك گونجان (Lakoff, 1973:34). ڕێزداری بارێکی کۆمەڵایەتییە، کە توانا و ژیری لە کۆمەڵەوە دەستەبەر دەکات، بەمەبەستی گەیشتن بە بارێکی بریقەدار ، کە تیایدا ڕەفتارە کۆمەڵێیەتییەکان بەشێوەیەکی زیاتر پەسەند بێت (Watts, 2003:39). واتە مەبەست لە ڕێزداری ئەو شێوە ڕێکخراو و سیستماتیکەی هەڵبژاردنی یەکە زمانییەکانە بۆ دوورکەوتنەوە لە کێشە و ململانێتی نێو گفتوگۆیەکان کە بەکاردێت. هەر لە ڕێگەی ڕێزدارییەوە دەتواندرێت بەشداربووان هۆشیاربکرێنەوە، کە گفتوگۆ و پەیوەندییەکان چۆن ئاڕاستە بکرێن و بەردەوامی پێبدرێت ، لە دیاردەی ڕێزداریدا توانای دانە زمانییەکان ڕووندەبێت لە ڕادەی نزیککردن و دوورخستنی کەسەکان لەیەکتری، بۆیە ڕێزداری ئەو کاتە پەیڕەو دەکرێت، کاتێ ئاخێوەر ڕەچاوی ئەوە بکات، کە تا چ ڕادەیەك وتەکانی لەگەڵ پێشبینیەکانی گوێگر دەگونجێن، واتە بەو شێوەیەی کە پێویست دەکات هەروا ڕێکیان بخات.

بەگشتی ڕێزداری شتێك نییە لەگەڵمان لەدایك بێت، بەڵکو بابەتێکە دەبێت فێری بین و پێی ئاشنابین، خاڵێکی گرینگی پرۆسەی ڕۆشنبیرکردنی خودە، تاوەکو کارامەیی و لێزانینمان لەپەیوەندیکردندا پێببەخشێت. بابەتێکە واتاکەی لە تێگەیشتنی ئاساییمان بۆ

بەڕێزبوون زیاترە و چەندین ڕەهەندی كۆمەڵییەتی و دەروونی و ڕۆشنبیری لەخۆ دەگرێ، هەر بۆیە هەوڵی شیكردنەوە و دەستنیشانكردنی بنەما و یاسای لە لێكۆڵینەوە زمانەوانی و كۆمەڵییەتی و پراگماتیكییەكان بەگشتی دراوە.

- ستراتیژیەتەكانی ڕێزداری:

پەیڕەوكردنی دیاردەیەكی وەك ڕێزداری لەلایەن كەسەكانەوە تەنیا لەچوارچێوەی هەڵبژاردنی چەند وشەیەك، كە ڕامانی ڕێز دەدەن لە قسەكردن و مامەڵەكردندا ناوەستێت، بەڵكو وەك كارێكی وردو ئاڵۆز پێویستە ئاخێوەر نەخشەی بۆ داڕێژێت،بیر لە گرتنەبەری چەند ڕێگەو شێوازێك بكاتەوە، تاوەك بتوانێ ئامانجی خۆی بگەیێنێ ، وەك ئاشكرایە زمان چەند ئەركێكی جیاواز جێبەجێدەكات. (مەبەست لە ئەركەكانی زمانیش ئەو كارانەن، كە مرۆڤ بەهۆیەوە لەناو كۆمەڵدا ئەنجامیاندەدات، هەرچەندە ئەم كارانە وردو تێكەڵن و بەئاسانی پۆلین ناكرێن، بەڵێم بەگشتی زمانەوانەكان بۆ سەر حەفت ئەركی سەرەكی دابەشیان كردووە ئەوانیش: (زانیاری و هەواڵگەیاندن، پرسیاركردن، فەرماندان، جێخۆشكردن، ڕاپەراندن، هەست دەربڕین ووروژاندن)(محمدمعروف فتاح،1990 :26). بۆ ئەنجامدانی هەر یەك لەم كارانە پێویستە مرۆڤ بەشێوەیەكی ژیرانە ستراتیژی جیاواز بەكاربێنێت، سنورێك بۆ چۆنیەتی دەربڕین و گفتوگۆیەكانی دیاری بكات و هەوڵی ئەوەش بدات سنوری بەرامبەرەكەی بپارێزێت، تاوەكو جێگای لەناو گروپە كۆمەڵییەتییەكاندا بكاتەوە و ناسنامەیەكی شایستە بۆ خۆی لە قاڵبی ڕێزداریدا دروست بكات.

(هێرشۆڤا) باس لە چوار ستراتیژ دەكات لە بابەتی ڕێزداری زمانیدا، كە بریتین لە:

1 - پەیامی ڕاستەوخۆ. 2 - ڕێزنواندنی ئەرێنی. 3 - ڕێزنواندنی نەرێنی. 4 - پەیامی ناڕاستەوخۆ.

1- پەیامی ڕاستەوخۆ:

لەم ستراتیژیەدا ئاماژە بەو وتە و كردارە ڕاستەوخۆیانە دەكرێت، كە تیایدا ئاخێوەر ڕستە و دەستەواژەی درێژ بەكارناهێنێت و زۆر بە سادەیی بیرۆكە و داواكارییەكەی دەخاتەڕوو، كە هەندێ جار لە شێوەی فەرمان دەبێت. بۆیە پێویستە باس لەو حاڵەتانە بكرێت، كە ئەم شێوازە دەربڕینە ئاسایی دەكات. بەگشتی ئەم ستراتیژە بۆ ئەو حاڵەتانە دەگونجێ، كە ئاخێوەر پێگە و بارودۆخی خۆی لای كەسی بەرامبەر دەناسێت و ئەو بوارەی پێدەدات، كە ئەم جۆرە ستراتیژە بەكاربێنێ، یاخود هەلومەرجێكی نائاسایی و بەپەلە بێتە پێشەوە، چونكە دەربڕینی كورت و ڕاستەوخۆ زۆربەی جار لەكاتێكدا بەكاردێن، كە هەلومەرجی بەپەلە و نەخوازراو لەئارادا بێت، كە دەرفەتی بیركردنەوە لەهەڵبژاردنی وشە و ڕستەی گونجاو لەبەر دەستی ئاخێوەردا نەبێت (Jana, 2008:9).

واتە مەرج نییە دەربڕینی ڕاستەوخۆ و كورت و بەتایبەت ئەوانەی لە شێوەی فەرماندانن، تەنیا لە پەیوەندیەكدا جێگەی ببێتەوە، كە ئاخێوەر لە ئاستێكی بەرزتر بێ چ لەلایەنی كۆمەڵییەتی، یان پیشەیی. یاخود لە پەیوەندییەكی هاوڕێیەتی و ناسیاویدا بێت، كە هەردوو بەشداربوو لە گفتوگۆكاندا نزیك و ئاشنایی یەكتربن و بەم شێوە مۆركی بێڕێزی بە قسەكانیانەوە نەلكێ، وەك كاتێ هاوڕییەك، یاخود ئەندامێكی خێزان داوایەك ئاڕاستەی كەسی بەرامبەر دەكات، یان شتێكی بەبیربهێنێتەوە، وەكو ئەم ڕستانەی خوارەوە:

- زی بزڤرە.
- خو مژیل نەكە.
- كتێبا من دگەل خو بینە.

بەڵكو هەندێ جار لە بارودۆخێكی پەلەدا ئاخێوەر ناچار دەبێ گوێ بەوە نەدات، ئەو كەسەی قسەی ئاڕاستە دەكات كێیە و بەشێوەی فەرمان قسەكە دەكات، وەك:

- هۆشیاربە، نەكەڤی.
- خو بدە پاش.
- وەنەك.

ئەم جۆرە پەیامە دەكرێ ئاڕاستەی كەسێكی نەناسیاو، یان لە پێگەیەكی كۆمەڵییەتی لەخۆ بەرزتر بكرێت، كە بۆ بەرژەوەندی كەسەكە و پاراستنی بێت لە ڕووداوی نەخوازراو، هەر بۆیە كەسی بەرامبەر هیچ كات بەم جۆرە دەربڕینە دڵگران نابێت، لەوانەیە سوپاسی ئاخێوەریش بكات. واتە ئەم جۆرە ستراتیژە پێویستە بەپێی سیاقی هاتنی وشە و ڕستەكان لێكبدرێت، تاوەكو گونجاوی و پەسەندی بەكارهێنانی ئاشكرا بێت.

2- ڕێزنواندنی ئەرێنی:

ئەم جۆرە ڕێزدارییە هەمیشە بۆ بەرز نرخاندنی ڕووخسار وهەڵوێستی کەسی بەرامبەر بەکاردێت. ئاماژەیە بۆ هاوڕایی و گونجان لەنێوان کەسی ئاخێوەر و بەرامبەرەکەی. لەزمانی ئاخاوتندا گوێمان لەزۆر وشە و دەستەواژە دەبێت، کە بەشێوەیەکی فراوان بەکاردێن، بۆ فەراهەمکردنی کەش و هەوایەکی ئاسودە. ئەم جۆرە دەربڕینانە زیاتر لە گفتوگۆی نێوان دوو کەسدا بەکاردێن، کە ناسیاوی یەکتری بن. بەڕای (هێرشوفا) سەرەڕای بوونی ناسیاوی لەناو دوو کەسدا، بەڵێم هێشتا پەیوەندییەکان سنووردارن و دەبێت بیر لەهەڵبژاردنی وشە و شێوازی گونجاو لەباسکردنی بابەتەکان بکرێتەوە، تاوەکو ببێتە مایەی دروستبوونی کەشێکی ئارام (Jana, 2008:10).

دەکرێت بڵێین: ئەم جۆرە ستراتیژە لەڕەفتارەکانی هەواڵپرسین و دانیشتنی خێزانی و بەسەرککردنەوەلەبۆنە کۆمەڵێیەتیەکاندا بەکاردێت.

3- ڕێزنواندنی نەرێنی:

ئاخێوەر لەکاتی داواکردن و نەبوونی دڵنیایی لەجێبەجێکردنی لەلایەن دوالێکراوەوە پەنا بۆ ئەم ستراتیژە دەبات، واتە بەهۆی بوونی ترسێك لەڕەتکردنەوەی داواکەی هەوڵدەدات توانا زمانییەکانی بەکاربخات بۆ بەدەستهێنانی مەبەستەکەی، ئەویش لەڕێگەی بەکارهێنانی گریمانە و دەربڕینێکی نەرم و نیان، کە سیمای دوو دڵی بە گفتوگۆیەکەیدا دەردەخات، وەك تێبینی دەکرێ لەم جۆرە ستراتیژەدا بیرۆکەکان بە چەند دەستەواژەیەك دەخرێتەڕوو، وەك:(ئەگەر زەحمەت نەبێت،ببورە،هەر چەندە دێ تە ئەزیەت دەم، دێ شێم ڤێ پرسیارێ بکەم، داخازا لیبۆرینێ دکەم . .. .) وچۆنیەتی هەڵبژاردن و ڕێکخستنیان پەیوەندی بە کەلتوورە جیاوازەکانی ناو گۆمەڵگەوە هەیە. (هەمان سەرچاوە:12).

ئەوەی وایکردووە ئەم ستراتیژە بە نەرێنی ناوبنرێ ئەوەیە، کە ئاخێوەر داوای جێبەجێکردنی کارێك دەکات لەبەرامبەرەکەی، کە لەوانەیە پەیوەندییەکی نزیکی کۆمەڵێیەتی کۆیان نەکاتەوە، یان گوێگر پلەو پایەی لەئاخێوەر بەرزتر بێت، بەڵێم بەشێوازێکی وا داواکەی ئاراستە دەکات بێئەوەی ڕێگە بدات کاردانەوەیەکی نادروست بێتە ئاراوە، لەهەمان کاتیشدا ڕێگە بۆ قبوڵکردنی داواکەی خۆشدەکات. ئەوەی تێبینی دەکرێ ئەم جۆرە ستراتیژە زیاتر لەپەیوەندییە فەرمییەکاندا بەکاردێت،واتە هێمایە بۆ فەرمی بوونی پەیوەندییەکان و جیاوازی پێگەی کۆمەڵێیەتی.

4- پەیامی ناڕاستەوخۆ:

دوایین ستراتیژە کە (هێرشوفا) باسی دەکات، (جیاوازی ئەم ستراتیژە لەوەدایە، کە دەربڕینەکان بەشێوەیەکی ئەنقەست و تەم ومژاوی دەبن. زیاتر لە ڕامانێك هەڵدەگرن و دەبێتە هۆی سەر لێشێواندنی بەرامبەرەکەی، زۆرجار لەشێوەی ڕستەی سەرسوڕمان، یان ڕستەی پرسیاری دەبن وەك:

- وەك هەمی جارا ل دەمێ خو دگەهی!
- تو گەلەك زوو گەهشتی !

ڕوونی پەیامی ئەم جۆرە دەربڕینانە لەسەر جۆر و دووری پەیوەندی نێوان کەسەکان دەوەستێ، لە ڕوانگەی ئاشنابوون، یان بێگانە بوونیان، بەشێوەیەك چەندی پەیوەندییەکان نزیکترو دۆستانەتر بن، ئەوە کەسی بەرامبەر کەمتر تووشی سەرلێشێوان دەبێت و لە پەیامەکە دەگات(Jana, 2008:10). لەوانەیە هەمان پەیام ئەگەر بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ دەربڕێت، ڕەچاونەکردنی هەست و کەسایەتی بەرامبەرەکەی پێوە دیار بێت، بەڵێم پەنا بردن بۆ شێوازی ناڕاستەوخۆ ئەوە بوارێك بۆ بیرکردنەوە لە زیاتر لە ڕامانێك دەڕەخسێنێ، تاکو کەسی بەرامبەر ئەو ڕامانە پەسەند بکات، کە دوور بێت لە نواندنی بێڕێزی.

2. ڕێزداری لە ئاستەکانی زماندا

1- ئاستی دەنگسازی

أ- گۆڕینی فۆنیم:- هەبوونی لێکچوونێك لە نێوان هەندێ وشە و پاشگری وشەیەکی تر ، ئەمە بەدیاردەیەکی ئاسایی دادەنرێت، بەڵام ئەگەروشەکە رامانێکی تا بۆ و یان ناپەسەندی هەبێت. لەگەڵ درکاندنی ئەو پاشگرانە. ئەوە ناپەسەندی و یاخود نەگونجاوی و

لاوازی به وشەکە دەدات. بۆیه بـه مەبەسـتی دوورکەوتنـەوە لـه ناوهێنانیـان ئـەوە فۆنیمێـك لـه فۆنیمـەکانی دەگۆڕدرێـت. تـاوەکو شێوەیەکی گونجاوتری پێببەخشێت و لەکاتی درکاندنی بیری گوێگر بۆ وشه هاوشێوەکەی نەچێت. وەك :-

گۆڕینی (ە) بۆ (ا) له پاشگری (کەر) وەك :- خەباتکەر← خەباتکار

یاخود گۆڕینی (ا) بۆ (ە)له پاشگری (گا) وەك :- کۆمەڵگا ← کۆمەڵگە

ب- هێز ، ئاوازە:-

هێز وئاوازە له دەنگسازیدا به (کەرەستەی ناکەرتی) ناودەبرێن، ئەو کەرەستانەی له هەر زمانێکدا سیمای جیاواز به سەر قسەکان دەسەپێنن، بەڵام له هیچ قسەیەکدا نابنه توخمێك له ڕۆنانی ئەو ئاخاوتنانە، یان کەرتێك له پێکهاتی ئەو وشانە، واتـه ئـەو فۆنیمـە لاوەکییانە بەشداری له ڕۆنانی وشه ناکەن. هەموو وشەکە دواتر سەرتاپای ئاخاوتنەکە دادەپۆشن ولـه ڕووی ئەرکـەوە ڕۆڵـی جیـاواز دەبینن (عەبدولوەهاب خالید،2007 :7). هێز, زیادە وزەێکی دەنگییە، کە لە پڕ لە سـەر یـەکێ لـه برگـەکانی وشـه سـەرهەڵدەدات. ئاواز, له گۆڕینی لەڕینەوەی ژێیەکان دێتە ئاراوە، هەر ئاوازەش واتایەکی جیا بە ڕستەکە دەبەخشێ(وریا عمر امین، 1994 :13-15)

هێز ، ئاوازە و خێرایی قسەکردن هۆکارێکن بۆ هەڵگری واتای کاریگەر. بۆ نموونە ئەگەر هێز به مەبەست لەسەر هـەر وشـەیەك بێت ئەوە بۆ ئەوەیە کە گوێگر واتایەك لەئاخێوەر وەربگرێت. (عبدالواحد مشیر،، 2011: 113). بۆ نموونە له رستەیەکی وەك ئەمە:-

- کەرمکە سەیدا ، پێشکەڤە.

ئەگەر ئەم ڕستەیە بەشێوەیەك دەربـڕێت ، هێز بکەوێتە سەر کاری دووەمی رستەکە (پێشکەڤە). واتە ئاوازی گوتنەکە لە نزم بۆ بەرز بێت. ئەوە ئەم رستەیە بە واتای ڕێزگرتن نایێت ، بەڵکو دەبێتە جۆرێك لە فەرماندان, کە لەکاتی نارازیبوون دەردەکەوێت ، واتە نابێتــه ئــەو واتایــه کــه بــۆ ڕێزگرتنــی کەســێك دێــت و داوای لێــدەکرێت پێشــبکەوێت لــه چوونــه ژوور بــۆ شــوێنێك. (ئەگەر هێز خرایە سەر کەرەستەکانی گوتن ، یان خرایە سەر کەرەستەیەك لـه کەرەسـتەکانی بـۆ دەرخسـتنی ئـەو کەرەسـته لـه نێـو کەرەستەکانی دیکەی گوتنەکە، ئەمە دەبێتە هێزێکی دەوروبەری واتایی کە بە ئاواز ناودەبرێتو دیـارە بـەکاربردنی ئـاوازیش لـه هـەر گوتنێکدا بە مەبەستی واتایەکی دیاریکراو بەرهەمدەهێنرێت، بۆیە زۆر جار ئاخێوەر مەبەستی گوتنەکانی له ڕووی پراگماتیکـەوە لـه ئاستی ئاوازدا بەرجەستە دەکات) (تالیب حوسین،235:2014). ئەم چەند رستەیەی خوارەوە، کە ڕامانی ڕێز له خـۆ دەگـرن، بـەڵام دەکرێ له ڕێی ئـاوازەوە چەنـد مەبەسـتیکی دیکـه بگـەێنن، واتـه بـه بـەرزی و نزمـی پلـەی دەنـگ و گـۆڕینی شـوێنی هێـز لـەکاتی دەربڕینیدا، مەبەستی رستەکان دەگۆڕێ. وەك :-

- ئەم یل خزمەت دا.
- هوین ئەمر دکەن.
- هیڤی دارم ل مەبوری.

ئەگەر بە ئاوازێکی نزم بۆ بەرز دەربـبڕێن، واتاکەیان هیچ پەیوەندیەکی بەرێزداریەوە نابێت، بـەڵکو لـه شـوێنی جیـاوازدا واتـای پێچەوانە دەدان، وەك توانج و یان کەم کردنی بەرامبەر. ((کەواتە هەر ئاوازێکی دەربڕاو پەیوەستە بە ئەرکێکی یـان واتایـەکی گشتی ، یان بەواتایەکی زمانی دیاریکراو، دیارە ئەمەش بەپێی هەڵوێست و دەوروبەری ئاخاوتنەکە دێتـە ئـاراوە))(تالیـب حوسـین، 2014 : 232). لە یەکێ لە ستراتیژە لاوەکییەکانی ڕێزداری ئەرێنیدا، کە بریتییە له (زیادەڕۆی له گەڵ حەزو ویسـت وسـۆزی گـوێگر) باس لە ڕۆڵی هێز وئاوازە دەکرێ لە بەرجەستەکردنی ئەو زیادەڕۆییە لە دەڕبڕیندا.

2- له ئاستی وشەسازی:-

أ- گۆڕینی وشە:- چ بە مەبەستی هەست راگرتنـی بەرامبـەر بێـت ، یـان بـەهۆی نالـەباری وتنـی وشـەیەك بـەپێی شـوێن و کـاتی قسەکردن. له گفتوگۆیەکی ئاسایی کە ڕێزگرتن تیایدا رەچاو دەکرێت ، به مەبەستی یۆفیمیزم وشەیەکی دیکە یان دەستەواژەیەك لـه شوێنی ئەم جۆرە وشانە بەکاردێت. وشە بەکارهێنراوەکان چ لە ڕێگای داتاشین بێت لە خودی زمان ، یان وەرگێران ، و یان وەرگرتن لە زمانێکی دی. نەگونجاوی بەکارهێنانی ئەم جۆرە وشانە بەهۆی واتاکانیانەوە بۆشاییەك دروست دەکات، ئەم بۆشاییە لـه ئاسـتی وشەسازیدا پڕدەکرێتەوە و دەبێتە هۆی دروست بـوونی هاوواتـا. بـۆ دووبـارە نەکردنـەوەی نموونـەکان, ئـەوە لـه ئاسـتی واتاسـازی خراونەتە ڕوو(بڕوانە لاپەڕە 72-73).

ب- گۆڕینی جێناوی کەسی دووەمی تاك بە کۆ:-

بۆ ڕێزگرتن لە کەسانی خاوەن پێگەیەکی کۆمەڵایەتی تایبەت، یان خاوەن پلە و پایەیەکی بەرز، جێناوی کەسی دووەمی کۆ لەجیاتی جێناوی کەسی دووەمی تاك بەکاردێت ، ئەمەش زیاتر لە پەیوەندییە فەرمییەکان دا دەبینرێ.

گۆڕینی هەردوو جێناوی کەسی سەربەخۆ تو ← هوین (جۆری یەکەم)

تە← وە – هەوە (جۆری دووەم)

گۆڕینی جێناوی لکاوکەسی دووەمی تاك ی ←ن

بۆ نموونە :-

- تو خودان شیانی ← هوین خودان شیانن.
- بخێر هاتناتە دکەین ←بخێر هاتنا وە دکەین.
- خانیێ تەیێ نو پیرۆزبیت ← خانیێ وە یێ نو پیرۆزبیت.

بەکارهێنانی ئەم جۆرە شێوازە وەك ئاماژەیەك بۆ ڕێزداری زمانی لە زمانەکانی تریش بەکاردێت وەك زمانی عەرەبی وفارسی، لە زمانێکی وەك ئەڵمانی جگە لە جێناوە سەربەخۆیەکانی کەسی یەکەم و دووەم و سێیەم ، جێناوی (Sie) جێناوێکی تایبەتە وەك جێناوێکی کۆ مامەڵەی لەگەڵ دەکرێ لە پەیوەندییە فەرمییەکان بەکاردێت و لەپەیوەندییە نافەرمیەکانیشدا بۆ کەسانی نەناسیاو بەکاردێت ، واتە لە نێوان ئەوانەی پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتی نزیکیان نەبێت (Loscher ، 2000:158)

3- بەکارهێنانی دەستەواژەی تایبەت لە شوێنی ناوی کەسی

لە شێوەزاری بادینیدا بۆ بەرز نرخاندنی بەرامبەر لەکاتی ئاراستەکردنی قسە و گفتوگۆدا دەستەواژەی تایبەت بەکاردێن ، وەك(ئەز بەنی ، ئەز خولام ، ئەز خدام)کە لە دوو بەش پێك دێت :-

جێناوی سەربەخۆیکەسی یەکەمی تاك (ئەز) + وشەی (بەنی)

+ وشەی (خولام)

+ وشەی (خدام)

یاخود هەندێ جار لە شوێنی جێناوی کەسی یەکەمی تاك وشەی (برا ، مام ، خاڵ ، خالەت ، مەت) بەکاردێن. وەك :-(برا خولام ، مامۆ خولام ، خالۆ خولام ، خالەت خدام ، مەتێ خدام)،ئەم جۆرە بەکارهێنانە زیاتر لە پەیوەندییە نافەرمییەکان بەکاردێت.

4- بەکارهێنانی ناسناو لە شوێنی ناوی کەسی، یان لەگەڵ ناوی کەسیدا:-

ناسناوی کۆمەڵایەتی (کاك ، خوشك، مام ، خاڵ ، خاڵەت ، مەت ،خاتین).

ناسناوی فەرمی (هێژا ، بەڕێز ، ڕێزدار ، جەناب ،. .. .)،

ناسناوی ئاینی (حەجی ، حەجیا ، شێخ. ..).

ناسناوی پیشەیی (سەیدا ، دکتور ، هۆستا ، حاکم ،.. .).

یاخود بەکارهێنانی وشەی (خان،ئاغا) لە پاش ناوی کەسەکان وەك :-شیرین خان ، گۆڤەند ئاغا. ..

5- لە ئاستی ڕستەسازیدا

بۆ شیکردنەوەی دەرکەوتی ڕێزداری لە سنوری ڕستەدا ، پێویستە باس لە تیۆری کردە قسەیەکان بکەین، ئەو تیۆرەی لەلایەن (ج. ل. ئۆستن) دانراوە. بەپێی ئەم تیۆرە زمان کردەیەکە و مۆرگی کۆمەڵایەتی بەخۆوە هەڵدەگرێ ، بۆ پەیوەندیکردن و کارلێکردن لە بازنە کۆمەڵایەتی فەرمی و تایبەتیەکاندا بەکاردێت ، ئەرکی سەرەکی ڕاپەڕاندنی چەندین کارە. بەم پێیە قسەکردن بە ئەنجامدانی کارێك دادەنرێ و لە ڕێگەی دۆزینەوەی دەوروبەری بەکارهێنانی چەندین مەبەست و ئەرکی جیاواز دەردەخەن. (امنە لعور، 2011 : 56).

(ئۆستن) باس لە دوو جۆری کردە قسەییەکان دەکات (ئاشکرا و شاراوە) لە کردە قسەییە شاراوەکاندا ئەو ناراستەوخۆییەی بەکاردێت چەندین هۆکاری بەدواوەیە. (سێریل ، گرایس ، براون و لێفینسن) ئاماژە بە ڕێزنواندن دەکەن وەك هۆکارێك بۆ

ناراستەوخۆ بوون. دەربڕینە شاراوەکان لە شێوەی رستەی (هەواڵ گەیاندن ، پرسیار و فەرماندان) خۆیان دەنوێنن. (عبدالواحد مشير، 2011 : 61) واتە زۆر لە رستە هەن كە لەشێوەی پرسیار و هەواڵ گەیاندن دێن، بەڵام مەبەستی سەرەکی لە دەرکەوتنیان شاراوەیە و بەزانینی بۆ ئەو چۆنیەتی بەکارهێنانیان مەبەستەکان روون دەبنەوە. لەوانەش :-

أ- دەرکەوتنی فەرماندان لە شێوەی هەواڵ گەیاندن

بەهۆی ئەوەی فەرماندان ئەگەر بەشێوەیەکی ئاشکرا دەربڕێت رێزی تیایدا نامێنێت. بۆیە زۆرجار ئاخێوەر بە گەیاندنی هەواڵێك دەیەوێ گوێگر كارێك ئەنجام بدات لە هەمان كات نەبێتە مایەی بێڕێزی و خۆسەپاندن. وەك ئەم نموونەیە :-

- دكتۆری جگارە ل من قەدەغە كریە.

ئەگەر ئەم هەواڵە بە میوانێکی جگەرەکێش بدەی ، ئەمە بە مەبەستی فەرمان پێکردن دێت کە شێوە ڕاستەوخۆیەکەی بەم شێوە دەبێت :

- جگارێ ل ڤێری نەکێشە.

بەڵام بەهۆی ئەوەی مێوان لە نەریتە کۆمەڵایەتیەکاندا ئەگەر فەرمانی لێبکرێت ،ئەوە بەبێ ریزی هەژمار دەکرێ ،بۆیە شێوە ناڕاستەوخۆیەکەی بەکاردەهێنرێ.

یاخود لە گەیاندنی هەواڵێکی لەم جۆرە :-

- سوباهی ڤێت سپێدێ زی ژ خەو ڕابم.

ئەم هەواڵە ئەگەر بەشەو بە ئامادەبوونی كەسێك بوترێ، ئەمە بە واتای (ڤێت تۆ بچی ، ئەز دێ نڤم)،ئەم جۆرە دەرکەوتنە هەر هەمان ستراتیژی ناراستوخۆی مۆدێلی رێزداری (براون و لێفنسن)ە.

ب- دەرکەوتنی فەرماندان لە شێوەی پرسیار

لەم رستەدا :- دەستێ تە دگەهیتە شەکرێ ؟

راستە ئەم رستەیە لە شێوە ئاساییەکەیدا رستەیەکی پرسیارە ، واتە ئاخێوەر دەبێ چاوەڕێ وەڵام بێت بە (بەڵێ یان نەخێر). بەڵام ئەگەر هاتوو ئەم پرسیارە لە كاتێك كرا كەئاخێوەر و گوێگر لەسەر مێزێکی نان خواردن بن ، ئەوەئاخێوەر پێویستی بە شەکری سەرمێزەکەیە، بەڵام بەهۆی ڕەچاوكردنی رێز شێوازی راستەوخۆ بەکارناهێنێت تا نەبێتە فەرمان بە دانی شەکرەکە، بەم شێوەیە:-

- وێ شەکرێ بدە من.

یاخود لە رستەیەکی تری وەك ئەمە :-

- ئەرێ نەکەینە شەڤ ؟

ئەگەر خێزانێك لە میوانداری بن ,ئەم پرسیارە زۆر جار لە سەر زاری پیاوێك ئاراستەی هاوسەرەکەی دەکرێت ، بە واتای (ڕابە بلا بچین) ، بەڵام بۆ ئەوەی وا دەربخات کە رێز لە ڕای هاوسەرەکەی دەگرێت لە چونەوە پرسی پێدەکات ، ئەوە بەم جۆرەی سەرەوە پێڕادەگەێنێت.

جگە لەمەش هەندێ جار رستەی كلكە پرسیار بۆ فەرمان پێکردنێکی ناراستەوخۆ بەکاردێت. وەك :-

- تو دزانی من کۆمبوون هەیە ، مانە ؟

لێرەدا ئاخێوەر دەیەوێ بە گوێگر بڵێت،كە كاتی نییە لەگەڵی دانیشێت، بەواتا ڕاستەوخۆیەکەی دەبوایە پێی بڵێت (پاشی وەرەڤە). ئەم جۆرە بەکارهێنانە یەكێكە لە ستراتیژە لاوەکیەکانی رێزداری ئەرێنی (براون و لێفنسن)ە.

پ- رەتكردنەوەی فەرماندان یان داخوازی لە شێوەی هەواڵ گەیاندن:-

ئەگەر هەواڵێك ببێتە وەڵام بۆ فەرمانێك ، ئەوە ئەو هەواڵە بەواتای رەتکردنەوەی ئەنجامدانی كارەكە دەبێت وەك :-

- شیرین دەرگەهی ڤەکە. فەرماندان

- ئەز فراڤینێ بەرهەڤ دکەم. وەڵام

ڕستەی دووەم هەواڵێکە بەڵام خۆی بە واتای یاخود بۆ مەبەستی ئەوە هاتووە كە بڵێت كارەكە ئەنجام نادەم و لە ڕێگەی ئەم هەواڵە هۆکاری ڕەتکردنەوەی فەرمانەکەی پێدەدات. جگە لەمە زۆر جار بۆ رەتكردنەوەی داوایەك, داوالێکراو پەنا دەباتە بەر ڕێگە گەیاندنی هەواڵێك كەهۆكاری رەتكردنەوە تیایدا دیار دەبێت ، واتە دەبێتە رێگەیەکێ کورتکراوە بۆ رەتکردنەوە وشیکردنەوەی هۆکار لە هەمان كاتدا. بۆ نموونە :-

- ڕۆژا ئەینیێ ئەز ێل هیڤیا تە بۆ فراڤینێ. داواکردن

- پێنچشەمبێ ئەزدێ چمە ئەستنبول و سێ رۆژا دێ ل وێری مینم. هەواڵ

ئەم سێ جۆرە دەرکەوتنەی باس کران ، چۆنیەتی گۆرینەوەی ئەرك و مەبەستەکان بوو لە نێوان رستەکانی (هەواڵ گەیاندن ، پرسیار و فەرماندان) بەپێیی تیۆری کردە قسەیەکان ، واتە چۆن رێزداری دەبێتە هۆکار بۆ بەکارهێنانی کردە شاراوە و ناراستەوخۆیەکان لە رستەکانی زماندا.

جگە لەم سێ جۆرەی رستەی کەباسکران, (رستەی بکەر نادیار) بۆ دەرخستنی چەند مەبەستێکی جیاواز لە بابەتی رێزداریدا بەکاردێت بەم جۆرەی خوارەوە :-

بەکارهێنانی رستەی بکەر نادیار بەمەبەستی:

1- خاکەڕایی:-

بۆ دوورکەوتنەوە لە سەپاندنی خود بەسەر گوێگر, ئاخێوەر (من)ی بکەر لە رستەکە لادەبات و رستەکە دەداتە پاڵ بکەر نادیار وەك :-

- ئەڤ کارە ب ڤی ئاوایی هاتە رێکخستن.

لەم نموونەیەدا ئەگەر ئاخێوەر لە شیکردنەوەی کار و چالاکیەکانی خۆی ، شێوازی بکەر نادیار بەکاردەبهێنێ, ئەوە دەبێتە ئاماژەیەك بۆ ڕێزگرتن لە کەسانی تر ودەرخستنی خاکەڕایی لەقسەکانیدا.

2- بە بابەتی کردنی شتەکان:-

بۆ دەرنەخستنی هەڵوێستی کەسی لە کاتی ئاگادارکردنەوە و یان ئاراستەکردنی کەسانێك ، بۆ پاراستنی سنوورەکانی پەیوەندی لەنێوانیان, وا باشترە شتەکان بە بابەتیانە بخرێتە ڕوو.

- ێت ئەڤ کارە ئەنجامدای ، دێ هێنە دویر خستن.

لەم ئاگادارکردنەوەیە شێوازی بکەر نادیار بەکارهاتووە ، کە لەوانەیە ئەنجامدەرانی کارەکەش دیار بن، بەڵام بۆ بەکەسی نەکردنی بابەتەکە بە ئامادەبوونی ژمارەیەك کەس ، بەشێوەیەکی گشتگیر دەخرێتە ڕوو ، بۆ ڕێزگرتن لە تایبەتمەندی و دوورکەوتنەوە لە ململانێ لە هەمان کاتدا.

3- لە ئاستی واتاسازیدا:-

أ- دۆزینەوەی هاوواتای وشە:-

یەکێ لەو ئاریشانەی کە تووشی وشەکانی زمان دەبێت ، لەڕووی بەکارهێنانەوە ، ئەو فاکتەرە دەروونی و کۆمەڵایەتیانەن، کە واتای بارکراوی ناپەسەند دەدەنە پاڵ هەندێ وشە و دەبێتە هۆکار بۆ کەمی بەکارهێنانیان و یان قەدەغەکردنیان لە زۆربەی حالەتەکان.

بۆ پرکردنەوەی پێویستی ئاخێوەران بۆ هەموو جۆرە وشە و دەستەواژەیەك ، زمان روو لە گەشەکردن دەکات. (لەلایەنە گرینگەکانی گەشەکردنی زمانیش گۆڕینی واتایە. ئەم گۆرانەش بە دوو شێواز دەبێت :-

1 - لەکاتی واتایەکی تازە دەدرێتە پاڵ وشەیەکی کۆن.

2 -کاتێ وشەیەکی تازە بۆ واتایەکی کۆن دەبینرێ. (حسن حامد، 2003 : 66).

ئەوەی مەبەستمان بڵێین کە جۆرێك لەو گۆڕانەی لەلایەن واتایی زمان ڕوودەدات ، دەبێتە هۆی دروست بوونی وشەی هاوواتا. یەکێ لەو هۆکارانەی کەوا لە قسەکەران دەکات هەوڵ بۆ دۆزینەوەی هاوواتای وشەیەك بدەن ، ئەو واتا بارکراوە ناپەسەندەی وشەیە کە پاڵ بە ئاخێوەران دەدات بەدوای وشە و یان دەستەواژەیەکی تر بگەڕێن و بتوانن مەبەستی پێبگەێنن و لەهەمان کاتدا نەبێتە هۆی هەست بریندارکردن و یان ڕوومەند بەزێنی لە کاتی گفتوگۆ و پەیوەندیکردندا ، دەربرینەکان لە چوارچێوەی شێوازێکی زمانی بەڕێز و ڕێك دەرنەچێت.

(زۆرجاریش ئەم هاوواتاییە بە تێپەڕبوونی کات و بەهۆی زۆری بەکارهێنان هەر هەمان ناپەسەندی وشە کۆنەکەی لێباردەکرێ ، بۆیە دیسان بەهەمان ڕێچکە بەدوای وشەیەکی تر جێگر دەگەڕێن. وەك لەم نەخشەیە دیارە :-

دروست بوون	بەکارهێنان	بارکردن	رێزداری لە زمان

<table dir="rtl">
<tr><td rowspan="3">وشەی (أ)</td><td>لەشوێن دانان</td><td>بەکارهێنان</td><td>بارکردن</td><td colspan="2">ڕێزداری لە زمان</td></tr>
<tr><td colspan="3" rowspan="2">وشەی (ب)</td><td>لەشوێن دانان</td><td>- - -</td></tr>
<tr><td colspan="2">وشەی (ج)</td></tr>
<tr><td colspan="6">هاوواتا = وشەی (أ) + وشەی (ب) + وشەی (ج)</td></tr>
</table>

(شێوەی ژمارە 3) (الازهر الزناد،2014: 136-137)

لێرەدا ژمارەیەك لەو هاوواتایانەی کەوا پەسند دەکرێ لە شێوازێکی زمانی بەڕێزدا بەکاربێن، دەخەینە ڕوو :-

ژن :- هەڤژین

دین :- نەخۆشی دەروونی

هەژار :- دەستکورت ، خودان داهێتێن کێم

بیژی :- زارۆین ناشەرعی

پیر :- دان عەمر

سەقەت :- خودان پێدڤێن تایبەت

کۆرە :- نابین

کەڕ :- گوە گران

مری :- رەحمەتی ، خودێ ژی رازای

مر :- وەغەرا دۆماهیێ کر

شێرپەنجە :- ئیشاگران

میز :- دەستاڤا زراڤ

جووتبوون :- سیکس

حەملە :- دوو گیان

درەو :- نەراستی

ئەدەبخانە :- توالێت. WC

زیندان :- چاکسازی

هەندێ وشەی دیکەش هەن کە بۆ وەسفکردن بەکار دێن ، بەڵام دەچنە خانەی جنێودان، بۆیە بە وشە یان دەستەواژەی تر وەسف دەکرێن کە کاریگەری بەکارهێنانیان لەسەر گوێگر کەمتر دەبێت و بێ ڕێزی بەزەقی تیایدا دیار نابێت. وەك :-

گێل :- نەشەهرەزا

زۆج :- خوەش باوەر

بێ رەوشت :-نەتەمام

چنە :- کێرنەهاتی

بێ وەج :- دەست و پێ سپی

تەمبەل :- بێ خیرەت

ب- هەستیاری لە بەکارهێنانی فرە واتاکان:-

(ئەو وشانەی زیاتر لە واتایەك دەدەن ، ویەکێ لە واتاکانی رامانی سیکس بدەن ، ئەوە دەبێتە تابۆ) (نژیار ئـدریس، 2012 : 46). بۆیە لە هەڵبژاردنی کەرەستەکانی زمان لە گفتوگۆیـەکی گشـتیدا. ئـاخێوەر هەوڵـدەدات خـۆی لـەم وشـانە دووربخاتـەوە ، ئەگـەر پێویست بوو ئەوە بەتەنیا بەکارناهێن، بەڵکو لەگەڵ وشەیەکی تر کە رامانەکەی پێی روون ببێت و لە واتا تا بۆیەکەی دووربخرێتەوە ، یان دەستەواژەی تایبەت لە پێشیان بەکاردێت وەك : (بیلا مەعنا ، عـەیب نـەبیت). ئـەو وشـانەش زیـاتر لـە شـێوەی کـارن :- وەك (ڤەرسین، رابوون، هەڵدان ، ژیهاتن ،ڕەقبوون ،سیاربوون ،کرن، ریسکرن ،خوریان ،دان، مهتن پەرخاندن. .. .. .)

پ- بەکارهێنانی خوازە :-

(خوازە بە واتای گواستنەوەی واتای وشەیەك بۆ وشەیەكی تر ، كە هەر چەندە پەیوەندی لێكچواندن لە نێوانیان نییە، بەڵام چەند پەیوەندیەكی تر كۆیان دەكاتەوە وەك (پەیوەندی نێوان گشت و بەش ، یان پەیوەندی نێوان گشتی و تایبەتیدا). (حامد حسین، 2003 :85).

لەو وشانەی كە بە مەبەستی ڕێزداری وشە گشتی یەكەی لە جیاتی بەشەكە بەكاردێت وەك:-

خێزان ، ماڵ لە جیاتی ژن

سینگ لە جیاتی مەمك

لەش لە جیاتی ئەندامی زاوزێ

بۆ نموونە:-ماڵێ نەساخن ، دێ وان بەمە نەخۆشخانێ.

بەكارهێنانی وشە گشتیەكان لە جیاتی وشە تایبەتیەكان لە گفتوگۆ و ئاراستەكردندا بە مەبەستی دووركەوتنەوە لە ڕووبەڕووبوون و بەزاندنی ڕوومەندی لە یەكێ لە ستراتیژە لاوەكییەكانی ڕێزداری (نەرێنی) مۆدێلی (براون و لێڤنسن) دا هاتووە.

ئەنجام

لە كۆتای ئەم لێكۆڵینەوەیەدا بەم خاڵانە گەیشتووین:

1- ڕێزداری شتێك نییە لەگەڵمان لەدایك بێت، بەڵكو بابەتێكە دەبێت فێری بین و پێی ئاشنابین، خاڵێكی گرینگی پرۆسەی ڕۆشنبیركردنی خودە، تاوەكو كارامەیی و لێزانینمان لەپەیوەندیكردندا پێببەخشێت.

2-ڕێزداری لەلایەن كەسەكانەوە تەنیا لەچوارچێوەی هەڵبژاردنی چەند وشەیەك، كە ڕامانی ڕێز دەدەن لە قسەكردن و مامەڵەكردندا ناوەستێت، بەڵكو وەك كارێكی وردو ئاڵۆز پێویستە ئاخێوەر نەخشەی بۆ داڕێژێت،بیر لە گرتنەبەری چەند ڕێگەو شێوازێك بكاتەوە، تاوەك بتوانێ ئامانجی خۆی بگەێنێ .

3-بە شێوەیەكی گشتی دەتوانین باس لە چوار ستراتیژیەت لە بابەتی ڕێزداری زمانیدا بكەین، كە بریتین لە: (پەیامی ڕاستەوخۆ، ڕێزنواندنی ئەرێنی ، ڕێزنواندنی نەرێنی ،پەیامی ناڕاستەوخۆ)

4- لەهەر چوار ئاستەكانی زماندا ڕێزداری لە شێوەزاری بادینی بەرجەستەكراوە، بەڵام بەڕێژەی جیاواز ، لە ئاستی دەنگسازی بەشێوەیەكی كەم كە لە چەند نموونەیەك تێپەڕناكات، بەڵام لە ئاستی ڕستەسازی بەشێوەیەكی فراوانتر بەرچاو دەكەوێ.

سەرچاوەكان

سەرچاوە كوردییەكان

- ئارام عبدالواحید حەمە ڕەشید (2013) ڕێزگرتن لە زمانی كوردیدا ، چ1 ، چاپخانەی لەریا ، سلێمانی.
- تالیب حوسین عەلی (2014)، زانستی زمان و زمانی كوردی ، چ1، چاپخانەی ڕۆژهەڵات ، هەولێر.
- عبدالواحد مشیر(2011), زانستی پراگماتیك ، چ2 ، چاپخانەی پاك ، هەولێر.
- _ (2011), لێكسیكۆلۆجی ،چ1، چاپخانەی ماردین ،هەولێر.
- عەبدولوەهاب خالید موسا(2007)، هێز و ئاوازە لە دیالێكتی ژووروودا، نامەی دكتورا ، كۆلیژی زمان-زانكۆی سەلاحەدین ، هەولێر.
- كامیل حسن البصیر, كوردستان موكریانی, سادق بهائەدین ئامێدی, حەمە ئەمین هەورامی (1987), زارە كوردییەكان، چاپخانەی زانكۆی سەلاحەددین ، هەولێر.
- محمد معروف فتاح (1990) زمانەوانی ، چاپخانەی دار الحكمە , هەولێر.
- نژیار ئیدریس ئەمین (2012) ، تابۆ دزمانێ كوردیدا (گۆڤەرا بەهدینی وەك نموونە) ، ناما ماستەرێ ، كۆلیژا ئادابێ ، زانكۆیا دهۆكێ.
- وریا عمر امین (1994) ، هێز و ئاواز ، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ ، ژمارە(134).

سەرچاوە عەرەبییەكان

- الازهر الزناد (2014) ، اللغة و الجسد ، ط1، دار نیبور للطباعة ، العراق .
- آمنه لعور (2011) ، الافعال الكلامیة في سورة الكهف ، رسالة ماجستر ، كلیة الاداب ، جامعة منتوری ، الجزائر .
- حسن حامد الصالح (2003) ، التطور الدلالي في العربیة في ضوء علم اللغة الحدیث ، مجلة الدراسات الاجتماعیة ، عدد (15) .

سەرچاوەی ئەڵمانی:

•Rnata Loscher ،(2000) ،Grammatik Der modernen deutschen Um Gangassprache Hueber ،Munchen

سەرچاوە ئینگلیزیەكان:

•Brown and Levinson (1987 .(Politeness some Universals in Language Usags. cambridge : Cambridge University press .

•Hurmiz،salamNimat (2009). Politeness in English and syriac : Acomparative study ،unpubished ph. D. Dissertation ،University of salahaddin-Erbil .

•Jana svarova (2008) Politeness Markers in spocken Language ،Brno

•Lakoff،RobinTolmach (1973 .(The logic of politenss،papers from the ،Regional Meeting of the chicaga Linguistic Societty .

•Watts ،Richard (2003). politeness،Cambridge: Cambridge University press .

•Yule،George (1996). The study of Language ،2nd،Great Britain ،combridge University press .

الملخص

هذا البحث بعنوان (التهذيب في مستويات اللغة - اللهجة البادينية نموذجاً) وهي محاولة لتعريف التهذيب بشكل عام واستراتيجية التهذيب، التهذيب كظاهرة لغوية يتعدى استخدامها حدود الكلمات المعبرة عن الاحترام ألى أستخدام طرق وأليات مختلفة لغرض الحصول على علاقة اجتماعية ناجحة.

يتكون البحث من مقدمة و نتائج و فصلين: الفصل الأول معنون ب (التعريف واستراتيجية التهذيب), وهو الفصل النظري يضم عدة تعاريف واستراتيجيات ومجموعة من أليات أستخدام التهذيب عند متحدثي اللغة. والفصل الثاني بعنوان(التهذيب في المستويات اللغة) هذا الفصل يتطرق الى ظهور التهذيب في مستويات اللغة الأربعة(علم الصوت، مورفولوجى/ الصرف ، سينتاكس/ النحو، سيمانتيك/ الدلالة) عند متحدثي اللهجة البادينية.

وفي نهاية البحث ذكر أهم النتائج وقائمة المصادر والمراجع, ثم ملخص البحث باللغتين العربية والإنجليزية .

Abstract

The title of this search is (the politeness in the language levels andtaking Badeneh dialect as model). It is an attempt to define the politeness in general and the strategy of politeness. Politeness as linguistic phenomenon goes beyond itsuse the limits of expressive words on respect to use different methods and mechanisms to get a successful social relationship.

This search consists of three parts: introduction, results, and two units. The first unit addresses definition and strategy of politeness and it is the theoretical part which explains many definitions and strategies, and a group of mechanisms using politeness by speakers. The second unit is the politeness in language levels, discusses the occurrence of politeness in the four language levels: phonetic, morphology, syntax, and Symantec) by Badeneh speakers.

The results and bibliographies come at the end of the search.

The abstract of this search is in Arabic language and English.